

**ISM VADYBOS IR EKONOMIKOS
UNIVERSITETO**

**SU COVID -19 PANDEMIJA SUSIJUSIŲ
PADARINIŲ LIETUVOS VERSLUI**

**TYRIMO
REKOMENDACIJOS**

**Prof. dr. Valdonė Darškuvienė, dr. Dalius Misiūnas,
dr. Siuzana Ščerbina-Dalibagienė, Egidijus Kundelis**

ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto mokslininkai 2020 m. birželio-gruodžio mėn. atliko tyrimą, kurio metu aiškinosi COVID-19 sukeltos pandemijos padarinius verslui. Šios Rekomendacijos parengtos remiantis tyrimo metu atlikto skirtingų ekonomikos sektorių įmonių vadovų interviu, įmonių apklausos, statistinių Lietuvos įmonių darbuotojų skaičiaus ir darbo užmokesčio (šaltinis: SODRA), įmonių pradelstų skolų (šaltinis: Creditinfo) duomenų analize ir jos išvadomis.

ISM universiteto mokslininkų atliktas tyrimas 2020 m. gruodžio 16 d. buvo pristatytas Lietuvos pramoninkų ir Lietuvos verslo konfederacijų atstovams, Lietuvos banko ir kitų finansinių institucijų ekonomistams, finansų ekspertams, įmonių vadovams, kurie nuotolinės konferencijos metu diskutavo dėl valstybės paramos įmonėms tikslingumo, įmonių galimybių efektyviai pasinaudoti paramos priemonėmis, potencialaus konkurencijos iškraipymo. Renginio dalyviai pateikė savo įžvalgas ir rekomendacijas, kuriomis šis dokumentas buvo papildytas.

1. Valstybės paramos poreikis tam, kad sušvelninti COVID-19 pandemijos pasekmes, išlieka

Problema: Tyrimo rezultatai parodė, kad dėl pandemijos pirmosios bangos įmonės susidūrė su likvidumo krize ir nors bendra verslo situacija nerodo didelių neigiamų pokyčių, tačiau pandemijos laikotarpiu ir po jo pradelstų skolų sumos drastiškai augo beveik 5 kartus, iki 49 mln. Eur 2020 m. III ketv. pab., lyginant su tuo pačiu 2019 m. laikotarpiu. Tai rodo verslo nemokumo problemų formavimąsi, kurių pasekmes Lietuvos ekonomika patirs jau 2021 metais.

Šiais metais nemokumo procesų pradėjimą stabdė laikinas nemokumo procesų inicijavimo ribojimas ir valstybės pasiūlytos pagalbos verslui priemonės. Tai leido išgyventi ne tik dėl pandemijos nukentėjusioms įmonėms, bet suteikė galimybę tęsti veiklą jau ir iki pandemijos pradžios ant išlikimo ribos balansavusioms įmonėms („zombiams“). Tolesnė parama negyvybingiems verslams nors ir gali turėti tam tikrą teigiamą poveikį socialiniam stabilumui, tačiau atitolina reikalingas, bet skausmingas permainas, neleidžia skatinti efektyvesnių ekonomikos grandžių ir stabdo visos valstybės ekonomikos augimą. Valstybės intervencija turėtų būti taikoma, atsižvelgiant į realią situaciją ir sutelkta į sąlygas, kurios sukurtų tvirtas paskatas įmonėms atsigauti, ir ekonomikai gerėjant tinkamu laiku turėtų būti nutraukta.

Rekomendacijos: Siekiant sušvelninti COVID-19 pandemijos pasekmes verslui, valstybės paramos poreikis išlieka, tačiau ši parama turi būti tikslingesnė, skirta ne tik labiausiai paveiktiems sektoriams, bet ir visos ekonomikos atsigavimui bei skatinimui, turėti aiškiai apibrėžtus paramos ilgalaikius tikslus, strategiją ir pabaigos terminą.

Taip pat VMI ar kita institucija galėtų stebėti ar tam tikrose įmonėse pastoviai besikaupiančios mokesčių ar kitos skolos signalizuoja ilgalaikes verslo tęstinumo problemas, tada atitinkamai siūlytų tokių skolų restruktūrizavimo priemones: pvz.: konvertavimą į ilgalaikes beprocentes paskolas, obligacijas ar įstatinį kapitalą, kurias perduotų valdyti Turto Bankui. Jei besitęsiantys neigiami finansiniai rodikliai rodo, kad tam tikrų įmonių neverta gelbėti, VMI ar kita institucija savalaikiai inicijuotų jų bankrotą, kad neatsirastų didelis kiekis įmonių „zombių“, t.y. veikusių ar veikiančių neefektyviai, tačiau gaunančių paramą.

2. Valstybės paramos priemonės turėtų būti diferencijuotos ir tikslinės

Problema: Tyrimo rezultatai atskleidė, kad COVID-19 pirmoji banga verslą paveikė skirtingai. Vieni verslai nukentėjo, kiti atvirkščiai – padidino savo veiklos apimtį ir pelningumą. Per 2020 m. pirmus 9 mėnesius įmonių pradelstos skolos ypač augo mikroįmonėse (iki 10 darbuotojų). Vertinant situaciją apskrityse, pradelstų skolų augimu ypač išsiskyrė Klaipėdos regionas – kur skolos augo 4,5 karto bei Vilniaus apskritis – kur skolos augo 6 kartus, lyginant su tuo pačiu 2019 m. laikotarpiu. Darbuotojų skaičius per 2020 m. pirmus 9 mėnesius ypač krito Marijampolės, Klaipėdos, Tauragės apskrityse.

Tyrimo metu buvo atskleistas prieštaringas požiūris į valstybės paramos priemonių diferencijavimą. Viena vertus, atsižvelgiant į tai, kad dėl COVID-19 pandemijos nukentėjo ne visos įmonės, nediferencijuotos

valstybės paramos priemonės sąlygojo, kad pagalbą gavo ne tik tie verslai, kam jos reikėjo, bet ir tie, kuriems jos nebuvo būtinos. Antra vertus, tam tikroms įmonėms (pavyzdžiui, stambiam verslui) ir ekonomikos sektoriams (kuriuose nebuvo tiesiogiai taikomi vyriausybės įvesti veiklos apribojimai dėl COVID pandemijos) buvo apribotos galimybės pasinaudoti kai kuriomis pagalbos priemonėmis. Todėl jie neturėjo galimybės pasinaudoti valstybės parama, nors ir nukentėjo per COVID-19 pandemiją. Dėl tokio valstybės įsikišimo vienos įmonės įgyja pranašumą kitų įmonių atžvilgiu, o tai veda į rinkos išbalansavimą, konkurencijos iškraipymą, didėja įmonių antikonkurencinės elgsenos galimybė (koncentracijos rizika), ir nukenčia didelių Lietuvos įmonių konkurencingumas tarptautinėse rinkose.

Rekomendacija: COVID-19 verslą paveikė skirtingai, todėl ir parama turėtų būti diferencijuota atsižvelgiant į įmonės veiklos vietą, dydį bei ekonomikos sektorių: regionuose didesnis dėmesys turėtų būti skirtas darbo vietų išsaugojimui, stambiam verslui aktualus globalaus konkurencingumo didinimas. Sprendimai dėl paramos priemonių nustatymo turėtų būti priimami išsamios analizės pagrindu. Jei per pirmąją COVID-19 bangą dėl skubos ir laiko trūkumo nebuvo galimybės to atlikti, tai priimant sprendimus dėl tolesnių COVID-19 pasekmių švelninimo išsami suteikiamos paramos pasekmių analizė yra būtina.

3. Regionuose didesnis dėmesys turėtų būti skirtas darbo vietų išsaugojimui

Problema: Nepaisant valstybės suteiktos paramos darbo vietų išsaugojimui, bendras dirbančiųjų skaičius pandemijos laikotarpiu krito ir išliko žemesnis, lyginant su pernai metų atitinkamais mėnesiais. Remiantis „SODRA“ viešai skelbiamų duomenų analize, per 2020 m. 9 mėnesius darbuotojų skaičius įmonėse ypač krito Marijampolės, Klaipėdos, Tauragės apskrityse, pasižyminčiose didesniu veikiančių įmonių skaičiumi, lyginant su 2019 m. atitinkamais mėnesiais. Siekiant išvengti įtampos regionų darbo rinkoje, regionuose darbo vietų išsaugojimas yra kritiškai svarbus.

Užimtumo neigiamos tendencijos regionuose didina socialinės paramos gavėjų skaičių, skurdą ir kitas socialines problemas, skatina darbingo amžiaus gyventojų migraciją į didžiuosius šalies miestus ir užsienio valstybes, regionai tampa nepatrauklūs gyventi jauniems žmonėms, taip sudarant prielaidas regionų depopuliacijai ir vystymosi netolygumams.

Rekomendacija: Atsižvelgiant į atskirų šalies regionų ypatumus, labiausiai paveiktiems, jautriausiai reaguojantiems regionams galėtų būti numatytos atskiros, specifinės valstybės ar savivaldybės finansuojamos paramos priemonės darbo vietų išsaugojimui, papildančios šalies mastu taikomas paramos priemonės. O tuo atveju, kai vyksta struktūriniai pokyčiai sektoriuose, pasiūlyti geresnes bedarbystės išmokas bei paramą ieškantiems darbo perspektyviose įmonėse.

4. Įmonėms, ypač stambiam verslui, reikia paramos konkurencingumui didinti

Problema: Kai kurių ekonomikos sektorių eksporto rinkose yra užšaldyti tiekimai, eksportas sumažėjęs arba sustojęs. Siekiant jį atgaivinti reikia patirti reikšmingas marketingo, rinkų, klientų paieškos ir pritraukimo sąnaudas, o dėl COVID19 pandemijos įmonių piniginiai ištekliai yra labai riboti. Vakarų Europos šalys, pvz., Vokietija, Prancūzija, teikia reikšmingą finansinę paramą vietinėms įmonėms, kas tarptautinėje rinkoje sudaro nevienodas konkurencijos sąlygas ypač toms Lietuvos įmonėms, kurios globalioje rinkoje yra smulkios, tačiau Lietuvoje yra laikomos stambiais, todėl negali pasinaudoti tam tikromis paramos priemonėmis. Šiuo metu taikomos valstybės paramos priemonės eksportui skatinti yra nelanksčios, pavyzdžiui, skirtos tik parodų sąnaudoms kompensuoti, nors parodos neįmanomos dėl COVID-19 sąlygų. Tai riboja įmonių galimybes išsilaikyti užsienio rinkose, pritraukti jose naujus klientus, išnaudoti dėl COVID-19 pandemijos atsiradusias naujas galimybes.

Rekomendacija: Atsižvelgiant į dėl COVID-19 pandemijos vykstančius struktūrinius ekonomikos pokyčius ir poreikį prie to prisitaikyti, taip pat atsiradusias naujas galimybes, siūlytina dauginti priemonių įmonių konkurencingumui skatinti, taip pat skatinti paramos priemonių eksportui įvairovę, ypatingą dėmesį skiriant verslo skaitmenizavimo skatinimui, verslo modelių adaptacijai.

5. Pirmenybė turėtų būti teikiama paskoloms, o ne subsidijoms

Problema: Valstybės pagalbos priemonės buvo skirtos tam verslui, kuris užsidarė dėl paskelbto karantino. Inertiškiems, reaktyviems verslams, kurie tik dabar pradeda jausti COVID19 pandemijos neigiamą efektą, nebuvo skirta beveik jokių paramos priemonių, išskyrus mokesčių atidėjimą. Dėl deglobalizacijos, regionalizacijos, COVID19 pandemijos, ekonomikos lokalizuojasi, trumpėja tiekimo grandinės. Lietuvos įmonėms atsitaro galimybių langas Vakarų Europos klientams/pirkėjams/užsakovams pasiūlyti savo gamybos pajėgumus, gaminamus produktus ir sutrumpinti tokių užsakovų ilgas tiekimo grandines. Tačiau tam reikia papildomų investicijų, o joms finansuoti trūko ir trūksta ilgalaikių paskolų tiek SVV tiek ir stambioms įmonėms. Lietuvoje veikiantys bankai dėl COVID19 pandemijos įtakos padidino Lietuvos įmonių rizikos vertinimą, sugriežtino finansavimo sąlygas, sutrumpino paskolų suteikimo terminus ir pan. Tuo tarpu Vakarų Europos šalys: pvz. Vokietija, Prancūzija, teikia reikšmingą finansinę paramą stambioms vietinėms įmonėms. Tarptautinėje rinkoje tai sudaro nevienodas konkurencijos sąlygas Lietuvos įmonėms, kurios, būdamos mikro įmonėmis tarptautiniame kontekste, yra stambios įmonės Lietuvos ekonomikoje ir todėl gali pretenduoti į santykinai mažą valstybės paramą. Tuo pačiu jaunoms ir didelį augimo potencialą turinčioms Lietuvos įmonėms sudėtinga arba net praktiškai neįmanoma gauti finansavimą iš bankų apyvartiniam kapitalui arba plėtrai.

Stokodamos santykinai pigaus ilgalaikio bankinio ar valstybinio finansavimo Lietuvos įmonės, nesugebės stabilizuoti savo pinigų srautų, patirs nemokumo/likvidumo problemų ir neišnaudos dėl COVID19 atsiradusių plėtos ir augimo galimybių.

Turtingos Vakarų Europos šalys gali suteikti žymiai daug daugiau paramos savo verslams, tokie verslai gali sukaupti daug laisvų pinigų, ir supirkti už santykinai žemą kainą nusilpusias Lietuvos įmones. Tam tikruose sektoriuose galima rinkos koncentracija, smulkių rinkos dalyvių išstūmimas iš rinkos.

Rekomendacijos: Panaikinti valstybės paramos priemonių skirstymą pagal įmonės dydį, ir teikiant paramą remtis kitais kriterijais, pvz.: veiklos sektoriumi, eksporto apimtimi, regionu, kur įsikūręs ir veikia verslas ir pan.

Taupant valstybės lėšas ir siekiant užkardyti atidėtų bankrotų riziką, mažiau teikti subsidijų, daugiau teikti finansavimo instrumentų.

Siekiant padėti įmonėms suvaldyti apyvartinio kapitalo svyravimus reikėtų papildomų trumpalaikio finansavimo instrumentų; investicijoms į plėtrą, siekiant išnaudoti rinkoje atsiradusias galimybes, reikėtų papildomų ilgalaikio finansavimo instrumentų.

LR Vyriausybė galėtų teikti trumpalaikes ir/ar ilgalaikes paskolas įmonėms per veikiančius bankus, išnaudodama komercinių bankų infrastruktūrą. Pavyzdžiui, LR Vyriausybė galėtų mokėti bankams už paskolų suteikimo ir administravimo paslaugas, tačiau sutaupyti valstybinio banko sukūrimo ir administravimo sąnaudas. Valstybei nereikėtų kurti naujos struktūros, kas ilgai užtrunka ir brangu, nepatirtų fiksuotų sąnaudų; turėtų didesnę lankstumą dėl tokio valstybinio finansavimo laikotarpio ir jo pabaigos.

6. Valstybės parama turi būti paprasta ir greita

Problema: Tyrimas atskleidė, kad smulkiam verslui daugelis valstybės paramos priemonių pasirodė per sudėtingos, numatančios daug perteklinių biurokratinių reikalavimų, sunku buvo susigaudyti informacijos ir reikalavimų gausoje. Valstybės paramos priemonių sudėtingumas ir smulkaus verslo atstovų kartais nepakankamas ekonominis ir finansinis raštingumas mažino naudojimosi valstybės parama apimtį. Ekonominio ir finansinio raštingumo trūkumo neigiamos pasekmės ypatingai atsiskleidžia krizinių situacijų metu (negebama laiku surasti ir priimti tinkamų sprendimų). Tyrimas atskleidė, kad daugiausia buvo pasinaudota paprasčiausiomis valstybės pagalbos priemonėmis (prastovų kompensavimas, VMI, Sodros atidėjimai ir pan.), o geriausiomis valstybės pagalbos priemonėmis buvo laikomos tos, kurios reikalavo minimalių pastangų.

Kitos valstybės, pvz. Jungtinės Karalystės mokesčių administratorius (angl. HMRC) įgyvendino elektroninį vedlį valstybei paramos prašymams pateikti. Pagal vieno langelio principą įmonei užpildžius tam tikrus įmonės duomenis el. būdu/internete, atsiranda pasirinkimas į kokią paramą galima pretenduoti; konkrečią paramą pasirinkus, galima teikti duomenis ir dokumentus tai paramai gauti.

Rekomendacijos: Nustatant sąlygas valstybės paramai gauti, turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys tinkamam balansui tarp paramos reikalavimų paprastumo ir piktnaudžiavimo parama užkardymui, taip pat keliui nuo paramai skirtų lėšų iki galutinio gavėjo trumpinti.

Nors valstybės institucijų iniciatyvas teikti informaciją apie valstybės paramą aiškiau verslas įvertino teigiamai, tačiau to nepakako. Siekiant sutelkti visą informaciją vienoje vietoje siūlytina sukurti elektroninį vedlį valstybės paramai gauti, kurio pagalba įmonėms, suvedus savo duomenis, iš karto būtų galima gauti atsakymą, kokiomis priemonėmis jos gali pasinaudoti ir tuo pačiu metu pateikti prašymą tai pagalbai gauti (pavyzdžiui, galima būtų pasinaudoti Didžiosios Britanijos praktika).

Siūlytina paramos administravimo formulė: vienas prašymas dėl visų norimų valstybės paramos priemonių su reikalaujama informacija pateikiamas nuotoliniu būdu (internetu) per 1-2 val., vienas sprendimas visos prašymo apimties atžvilgiu priimamas per 3 darbo dienas, pinigai į sąskaitą pervedami arba mokėtini mokesčiai užskaitomi kaip valstybės parama per 1-2 darbo dienas. Tokiu atveju visa procedūra užtruktų 5 darbo dienas.

Krizinės situacijos taip pat atskleidžia valstybės politikos finansinio švietimo srityje stiprinimo poreikį.

7. Sudaryti palankesnes sąlygas verslui dalyvauti viešuosiuose pirkimuose

Problema: COVID-19 pandemija turi pasekmių ir viešųjų pirkimų srityje. Perkančiosios organizacijos, siekdamos apsaugoti nuo padidėjusios rizikos, nustato papildomų reikalavimų viešųjų pirkimų dalyviams, pavyzdžiui, naujų papildomų garantijų teikimą. Dėl prašomų papildomų naujų garantijų yra išaldomos viešuosiuose pirkimuose dalyvaujančių, juos laimėjusių ir vykdančių projektus įmonių apyvartinės lėšos. Tokioms įmonėms dažnai trūksta pinigų srautų, kyla verslo tęstinumo problemos, užsakovai piktnaudžiauja viešųjų pirkimų teisiniais instrumentais. Tokiu būdu vienais savo sprendimais valstybė teikia paramą verslui, tačiau kitais – kaip tik sunkina įmonių veiklą, neleidžia pačioms ieškoti išgyvenimo būdų.

Rekomendacija: Peržiūrėti viešųjų pirkimų reguliavimą, siekiant atsisakyti perteklinių reikalavimų, išaldančių įmonių apyvartinės lėšas ir ribojančių jų galimybes dalyvauti viešųjų pirkimų procedūrose, o laimėtus konkursus ir projektus sėkmingai įvykdyti, taip pat skatinti perkančiąsias organizacijas ieškoti lankstumo organizuojant viešuosius pirkimus, greitinant atsiskaitymus pradėtuose projektuose; įvesti perkančiųjų organizacijų atsakomybę už atsiskaitymų vėlavimą; taikyti pagreitintas paramos teikimo procedūras.

8. Valstybės garantija draudikams teikiantiems prekinio kredito draudimo paslaugas

Problema: Lietuvos įmonėms, kurios yra apdraudusios savo prekybos gautinas sumas/prekinius kreditus, dėl COVID-19 pandemijos padidėjusios rizikos draudikai mažino kredito limitus. Tai gresia blogų skolų augimu, nesubalansuotais pinigų srautais, išaugusia verslo rizika bei mažesnėmis investicijomis.

Rekomendacija: Suteikti valstybės garantiją draudikams teikiantiems prekinio kredito draudimo paslaugas.

9. Valstybės paramos trūkumas darbo sąlygų pandemijos metu užtikrinimui

Problema: Įmonės sudarydamos sąlygas dirbti karantino metu pačioje įmonėje patiria papildomų sąnaudų, skirtų apsaugoti darbuotojus nuo COVID-19 viruso (dažni profilaktiniai testavimai, asmeninės apsaugos priemonės, patalpų dezinfekcija ir pan.). Galimi ir vengimo testuoti ar registruoti susirgimus atvejai, siekiant išvengti tokių sąnaudų. Tokios išaugusios gamybos sąnaudos yra nesuplanuotos, jų dažnai negalima perkelti į

kainą, kad nesumažinti savo prekių konkurencingumo rinkoje; tam tikrais atvejais, tai reikšmingai mažina įmonės pelningumą ir labai pailgina investicinių projektų atsiperkamumą; alternatyviai, tokios lėšos galėtų būti nukreiptos į įmonės atsistatymą, augimą ir plėtrą.

Rekomendacija: Sudaryti galimybę mažinti įmonės mokamus mokesčius sąnaudomis testavimui, apsaugos priemonėms ir dezinfekcijai dirbant karantino sąlygomis. Maksimali sąnaudų suma galėtų būti ribojama iki tam tikros maksimalios sumos vienai įmonei per mėnesį arba priklausytų nuo įmonės darbuotojų skaičiaus.

10. Verslą vienijančių asociacijų vaidmuo padedant verslui

Problema: Dėl COVID-19 pandemijos pasikeitusi verslo aplinka ir globalios ekonomikos pokyčiai turi ne tik neigiamą poveikį šalies įmonėms, bet ir atveria naujas galimybes pokyčiams bei augimui, pavyzdžiui, galimybę įsijungti į pasaulines vertės grandines, tarptautinėms bendrovėms siekiant diversifikuoti tiekėjų bazę. Kita vertus, valstybės teikiama parama gali skatinti nesąžiningus verslininkus ją piktnaudžiauti, taip iškraipant veiklos sąlygas rinkoje. Valstybė savo veiksmais ir sprendimais („kietosiomis priemonėmis“) ne visuomet gali lanksčiai atliepti į verslo poreikių įvairovę, tuomet svarbų vaidmenį įgauna verslą vienijančios ir atstovaujančios organizacijos, jų pradedamos iniciatyvos.

Rekomendacija: Verslą vienijančios ir atstovaujančios organizacijos galėtų aktyviai prisidėti padedant verslui tose srityse, kurios papildytų valstybės paramos verslui politiką arba padengtų tas vietas, kur valstybės veiksmai negalimi. Pavyzdžiui, padėti Lietuvos įmonėms sustiprinti savo pozicijas pasaulinėse tiekimo grandinėse telkiant įmones, kad jos galėtų įgyvendinti didesnius projektus, taip pat padedant ieškant naujų rinkų. Taip pat verslo asociacijos galėtų inicijuoti veiklas, kurios kaip „minkštosios priemonės“ padėtų užtikrinti piktnaudžiavimo COVID-19 pandemijos sukeltomis aplinkybėmis bei valstybės suteikiamos paramos priemonėmis prevenciją, didintų verslo skaidrumą.

Rekomendacijos parengtos įgyvendinant LMT finansuojamą projektą Nr.P-COV-20-77 „Įmonių nemokumo tyrimo metodikos kūrimas ir taikymas su COVID-19 susijusiems padariniams Lietuvoje įvertinti“.

Tyrimo autoriai: prof. dr. Valdonė Darškuvienė, dr. Dalius Misiūnas, dr. Siuzana Ščerbina-Dalibagienė, Egidijus Kundelis, Kristina Griškevičienė.